

СЕРІЯ “САМ СОБІ РЕПЕТИТОР”

О.І. Мельничайко, М.Й. Криськів

НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З СИНТАКСИСУ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

*з принагідним повторенням
елементів інших тем
шкільної програми*

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 81.2 Укр-2
М 48

Серія “Сам собі репетитор” заснована 2004 року

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних та суспільних дисциплін Галицького інституту ім. В'ячеслава Чорновола
Бурда К.Л.

О.І. Мельничайко, М.Й. Криськів

М 48 Навчально-тренувальні вправи з синтаксису простого речення з принагідним повторенням елементів інших тем шкільної програми. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2012. — 96 с.

ISBN 978-692-634-2 (серія)

ISBN 978-966-10-2503-4

Добірка навчально-тренувальних вправ із синтаксису простого речення призначена для учнів старших класів, абітурієнтів та студентів, які опановують навчальну дисципліну “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, і для майбутніх журналістів — тих, хто хоче закріпити свої знання з синтаксису та пунктуації і принагідно повторити інші питання граматики.

Посібник може стати у пригоді вчителям-словесникам при підготовці до уроку.

ББК 81.2 Укр-2

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

ISBN 978-692-634-2 (серія)

ISBN 978-966-10-2503-4

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2012

ПЕРЕДМОВА

Синтаксис — дуже важливий розділ науки про мову, оскільки всі інші розділи (морфологія, лексикологія, будова слова, словотвір, фразеологія) опрацьовують на синтаксичній основі, бо тільки в реченні конкретизується лексичне значення слова та фразеологізму, глибше пізнається взаємозалежність між словами.

Із синтаксисом тісно пов'язана пунктуація, адже розділові знаки суттєво допомагають усвідомити синтаксичні відношення між словами та частинами речення.

Просте речення в синтаксисі — не така вже й проста його одиниця. Воно буває дуже часто ускладненим — однорідними членами, різного роду відокремленнями, уточненнями тощо, — щоби якнайточніше виразити думку. Правильно сприйняти висловлювання допомагають розділові знаки, які, у свою чергу, потребують відповідного інтонаційного вираження. Це різні за тривалістю паузи, вимова з розповідною, питальною чи окличною інтонаціями, інтонації переліку, протиставлення чи очікування з послабленням чи підсиленням голосу тощо.

Знання та уміння з синтаксису дуже важливі як для розуміння прочитаного, так і для створення власних письмових висловлювань.

Пропонований посібник призначений для тих, хто призабув або не дуже добре засвоїв шкільну програму з синтаксису простого речення і потребує кваліфікованої допомоги, оскільки свою майбутню професію хоче пов'язати з філологією чи журналістикою. Хоча грамотною повинна бути людина будь-якої професії.

За посібником можна опрацьовувати всі теми з синтаксису простого речення. Але оскільки він має навчально-тренувальний характер,

то до кожної теми дається стислий виклад теоретичного матеріалу, ілюстрований відповідними синтаксичними конструкціями, і вправи для самостійного виконання. До складнішого, на наш погляд, матеріалу подано застереження (Увага!) або детальні коментарі.

Вправи супроводжуються завданнями для принагідного повторення несинтаксичних тем, більшість з яких має пряме відношення до синтаксису, як от: словозаміна іменних частин мови, форми дієслова, службові частини мови тощо, подекуди подаються зразки виконання.

Посібник може стати у пригоді випускникам шкіл, абітурієнтам та студентам, які прагнуть покращити набуті в школі знання з граматики рідної мови.

ПРОСТІ УСКЛАДНЕНІ РЕЧЕННЯ

Речення з порівняльним зворотом

Порівняльний зворот, зіставляючи одні предмети, дії, ознаки з іншими, образно характеризує їх.

Порівняльні звороти вводяться в речення за допомогою слів **як, мов, немов, немовби, неначе, наче, неначебто, ніби, буцім** тощо. Вони виконують у реченні переважно роль обставин.

Є певні правила вживання розділових знаків у реченнях із порівняльними зворотами. А саме:

1. Якщо порівняльний зворот виступає членом речення (найчастіше — присудком), то він комами не виділяється.

Ліс для людини як добрий лікар (присудок).

Очі діда заслало ніби темною пеленою (непрямий додаток).

2. Якщо порівняльний зворот є неповним реченням, то він виділяється комами.

*...Вольне слово в душі, **наче свічку, гашу** (І. Франко).*

*Замовкли птахи, **ніби заснули, принишк вітер, наче сховався під листя папороті й тільки іноді ворушиться там, як сонний їжак** (П. Сорока).*

3. Виділяються комами порівняльні звороти **як завжди, як звичайно, як і раніше, як правило, як навмисне, як виняток, як один**.

*Ми, **як завжди**, вітаємо один одного зі святом.*

***Як навмисне**, під час матчу пройшов проливний дощ (З газети).*

Вправа 1

1. Прочитайте виразно.
2. Знайдіть у тексті віршів порівняння і з'ясуйте, чи це звороти, чи порівняльні речення. Поясніть розділові знаки.

1. Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, —
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

2. Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво, —
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.
3. Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови, —
Я ж не люблю її
З надмірної любови.
4. Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє...
5. Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся, як тихе зітхання!

І. Франко

4. Не виділяюся порівняльні звороти, що входять до таких стійких словосполучень, як: **холодний мов лід, білий як стіна, почервонів як рак, упав як підкошений, дивитися як теля на нові ворота** тощо.

¹Дивиться як теля на нові ворота і нічого не розуміє. ²Упав козак як підкошений на чужому полі (Нар. творчість). ³Руки у нього холодні як лід. ⁴З переляку став білим як стіна.

Вправа 2

1. Переробіть підрядні речення на порівняльні звороти, відкидаючи зайві слова.

¹Іскриться сніг, як іскряться іскри вогню. ²На обрії запалало сонце, ніби вогонь запалав. ³Вузька стежечка, мов вона гадюка, стрімко звивається по крутосхилу. ⁴Вода здалека блищить, ніби вона свинцева. ⁵Тіні за мною біжать, ніби доганяють живі істоти.

2. Від поданих слів утворіть нові за допомогою різних префіксів (наприклад: **до-, пере-, в-, з-, під-**, тощо).

В'ється, біжать, горить, творить.

вікнами кам'яниці (*В. Шевчук*). ⁶Вузол з харчами був йому вже наготований і підхопивши його він вискочив з хати. ⁷Діставши з пачки цигарку він хоче прикурити але сірники ламаються один за одним. Нарешті вичеркавши він підносить запалений сірник до цигарки (*О. Гончар*). ⁸Вони не знали як змінити життя і віддаючи перевагу тому чого не судила їм доба не порадувались. ⁹Собака теж зробився веселий і покрутившись знехотя потюпав геть (*О. Довженко*). ¹⁰Відтак дві групи не дійшовши згоди зробились між собою антиподи (*Л. Костенко*). ¹¹При самій дорозі помітивши старезну грушу всю вкриту сметанкою весняного цвіту пан обозний наказав спинитись на перепочинок (*О. Ільченко*). ¹²Стоять дерева золоті покупані в блакиті. Ліси стоять обшарпані й кошлаті. Прийшла пора свята благословенна. Хто це там оповитий в туман заховався за сиві каштани?

РЕЧЕННЯ З ПРЯМОЮ МОВОЮ

Слова автора і пряма мова утворюють особливий тип речення, який називається реченням з прямою мовою.

Вправа 1

1. Прочитайте подані речення і визначте слова автора і пряму мову. Звертайте пильну увагу на розділові знаки.

¹Ти казала мені: “Будь здоров! Будь здоров, ти, мій любий юначе!..” (*П. Тичина*). ²Он бачиш, там питає дика рожа: “Чи я хороша?” А ясен їй киває в верховітті: “Найкраща в світі!” (*Леся Українка*). ³— Вовків боїшся — не ходи до лісу, — мені не раз повчально говорили (*Г. Чубач*). ⁴“Коли в людині вже нема нічого, — подумала вона, — коли людині здається, що вона самотня, як останній колосок на скошеному полі, то навіть тоді вона помиляється. Бо в неї ще залишається найвища святиня — рідний народ” (*О. Гончар*). ⁵“Чого вам, мамо?” — “Чи не пора вечеряти?” — “Я ще побуду з хлопцями на човні” (*М. Стельмах*).

Увага! У п'ятому реченні слів автора немає. Це в рядок записаний діалог між двома особами, відомими з тексту. Його звичайно записують так: кожна репліка діалогу починається з нового рядка:

- Чого вам, мамо?
- Чи не пора вечеряти?
- Я ще побуду з хлопцями на човні.

Чуже мовлення, передане дослівно, без змін, називається **прямою мовою**.

При прямій мові є слова автора, які вказують, кому належить пряма мова. Під час аналізу треба розглядати окремо речення — пряму мову і речення — слова автора.

Вправа 2

Подані нижче речення розберіть за такою схемою:

1. Прочитати речення з прямою мовою.
2. Вказати слова автора і пряму мову.
3. Слова автора і пряму мову розібрати як окремі умовні речення.
4. У кожній частині речення визначити головні члени, вказати вид речення.

¹На мить полегшало мені: трава шовкова ніжно гладить, немов запитує: “Ну що ти? Така велика ця земля, такі малі твої турботи!” (Г. Чубач). ²Скрізь вітер нашумів, що дуб сякий-такий: “Упертий дуже він і зовсім не гнучкий” (В. Симоненко). ³Та день — не гість, йому не скажеш: “Приходьте завтра десь під вечір” (Г. Чубач). ⁴“Три біди є у людини — смерть, старість і погані діти”, — говорить українська мудрість (І. Цюпа). ⁵— Не чуєш, як літо пішло нашим городом! — дивується мати. — Ні, — кажу з жалем, але враз уявляю собі, як десь неподалік у квітчастій, кинутій на плечі хустці широко бреде туманом літо (М. Стельмах).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ.....	5
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ.....	6
Типи словосполучень за способом вираження головного слова.....	6
Типи словосполучень за відношенням між головним і залежним словами.....	11
Типи словосполучень за будовою	12
Типи синтаксичного зв'язку у словосполученні	13
РЕЧЕННЯ. ВИДИ РЕЧЕНЬ.....	16
ДВОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ.....	20
ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ	31
НЕПОШИРЕНІ Й ПОШИРЕНІ РЕЧЕННЯ	42
ПРОСТІ УСКЛАДНЕНІ РЕЧЕННЯ	44
Речення з порівняльним зворотом.....	44
Речення з однорідними членами	46
Однорідні та неоднорідні означення та обставини.....	52
Речення зі звертанням.....	55
Вставні і вставлені слова та речення.....	58
ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ	61
Повні й неповні речення	68
СЛОВА-РЕЧЕННЯ ТА ВИГУКИ.....	74
РЕЧЕННЯ З ВІДОКРЕМЛЕНИМИ ЧЛЕНАМИ	77
Відокремлені узгоджені означення	77
Відокремлені неузгоджені означення.....	80
Відокремлені прикладки.....	83
Відокремлені додатки.....	86
Відокремлені обставини	87
Відокремлені уточнюючі члени речення.....	88
РЕЧЕННЯ З ПРЯМОЮ МОВОЮ	93

“КНИГА ПОШТОЮ” А/С 529
м. Тернопіль, 46008
т. (0352) 287489, 511141
(067) 3501870, (066) 7271762
mail@bohdan-books.com

Навчальне видання

Мельничайко Олександра Іванівна
Криськів Мирослава Йосипівна

НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З СИНТАКСИСУ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

з принагідним повторенням елементів
інших тем шкільної програми

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Надія Бульчак*

Обкладинка *Володимира Басилиги*

Комп'ютерна верстка *Івана Бліща*

Підписано до друку 3.11.2011.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Таймс. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 5,58. Умовн. фарбо-відб. 5,58.

Видавництво “Навчальна книга — Богдан”

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК № 370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, просп. Ст. Бандери 34 а, м. Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66

(067) 350-18-70

publishing@budny.te.ua

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2503-4

9 789661 025034